

ZEKERDER HET GESPREK IN

De recente aanslagen in Brussel riepen wederom de vraag op: hoe bespreek je gevoelige thema's in de klas? Ruim een jaar na *Charlie Hebdo* worstelen docenten hier nog altijd mee.

IVO PERTIJS

Onderwijskundige Hester Radstake promoveerde op het onderzoek *Teaching in diversity*. Ze verzorgt trainingen voor leraren in het begeleiden van gesprekken over maatschappelijk gevoelige onderwerpen in de klas.

Na de gebeurtenissen in Parijs gaven docenten destijds aan tegen de eerste lessen op te zien. Waarom denkt u dat veel docenten dit lastig vinden?

'Lang niet alle docenten zijn eraan gewend om met hun leerlingen over beladen maatschappelijke onderwerpen in gesprek te gaan of überhaupt aan het begeleiden van klassikale gesprekken die niet op kennisverwerving zijn gericht, maar op het reflecteren op opvattingen, uitwisselen van ervaringen, het onderbouwen van meningen of het verbreden van hun wereldbeeld. Dat kan al één reden zijn waarom ze er tegenop zien. Het kan nieuw voor ze zijn. Het doet een beroep op een andere rol dan die ze vaak in reguliere lessen als docent vervullen. Nu draait het om hun vaardigheden als gespreksleider. Ze kunnen met allerlei vragen zitten. Hoe pak ik een dergelijk gesprek op een goede manier aan? Hoe denken mijn leerlingen over dit onderwerp en hoe zullen ze reageren? Wat doe ik als ze extreme opvattingen hebben die mij of klasgenoten tegen de borst stuiten? Hoe denk ik zelf eigenlijk over dit onderwerp? Sta ik open voor andere opvattingen of zijn mijn grenzen gauw bereikt? Zo kan ik nog wel even doorgaan.

Bij een onderwerp zoals de aanslagen in Parijs speelt natuurlijk de heftigheid en schok ook een grote rol bij het er tegen opzien. Docenten zijn niet alleen docent, maar ook mens. De eigen schok, verslagenheid of verwarring over recente gebeurtenissen - waarvan over de toedracht soms nog weinig bekend is op het moment ze hun leerlingen weer gaan zien

- kan een gevoel van verlamming geven. Docenten voelen zich er persoonlijk nog niet klaar voor om er met de klas over in gesprek te gaan. Ook dat is een reden waarom veel docenten buikpijn krijgen bij het idee hun klas weer te zien en "er iets mee te moeten".'

In de media wordt vooral gesproken over bepaalde islamitische jongeren die op een manier reageren waar de docent moeite mee heeft. Aan de andere kant zijn er autochtone jongeren die moslims overal de schuld van geven. Hoe bereik je deze groepen?

'Bij de bespreking van gevoelige maatschappelijke onderwerpen gaat het er om de wereldbeelden die leerlingen hebben te verbreden, niet te ontcrachten. Voor het voeren van een echt gesprek is het heel belangrijk verbinding met alle leerlingen te houden. Door hen te laten zeggen wat ze vinden en naar hen te luisteren, laat je zien dat je ze serieus neemt. Dat geldt voor iedere leerling, ongeacht welke groep of welk standpunt hij of zij zou vertegenwoordigen. Een onderwerp is natuurlijk niet voor niets controverseel. Belangen en waarden zijn met elkaar in conflict en er bestaan fundamentele verschillen over verklaringen voor wat er aan de hand is, over wat de oplossing moet zijn, enzovoorts. Die verschillen kunnen zich ook spontaan vanuit de leerlingen in de klas aandienen. Dat kan met emoties gepaard gaan. Het is goed om de uitlatingen en standpunten van leerlingen met open vragen te bevragen en er andere perspectieven en ervaringen naast te plaatsen. Luister achter de in eerste instantie misschien harde of felle uitingen van leerlingen. Wat bedoelen ze eigenlijk? Welke zorgen of angsten spreken eruit? Laat zien dat je geïnteresseerd bent en probeer hun standpunt te begrijpen. Let er daarbij wel goed op dat meningen in het verloop van het gesprek niet als feiten worden voorgesteld en cor-

DRIE TIPS VAN HESTER RADSTAKE

- Stel u tijdens het hele gesprek vragend, geïnteresseerd en onderzoekend op. Dit blijkt in de praktijk vaak lastiger dan u in eerste instantie denkt, omdat het onderwerp u waarschijnlijk ook aan het hart gaat of u er een bepaalde overtuiging over heeft.
- Bewaak een open en veilig discussieklimaat: luister naar en respecteer de mening van leerlingen, tolereer verschillende standpunten en moedig onderbouwing aan. Ook is het belangrijk met leerlingen gespreksregels af te spreken (en ze daar zo nodig tijdens het gesprek aan te herinneren).
- Las een time-out in als gemoeieren te hoog oplaaieren, door tijd voor overdenking te geven. Laat leerlingen bijvoorbeeld een samenvatting van het gesprek maken of voor zichzelf bedenken wat ze leren van dit moment over hun eigen en andermans gedrag. Bespreek wat dit over het bespreken van gevoelige onderwerpen zegt.

riger eventuele foute informatie. Het kan natuurlijk ook zijn dat een klas juist heel eensgezind is, dan is het van belang dat je er als docent voor zorgt dat andere perspectieven en standpunten ook aan bod komen. Volgens mij zit de kracht van de

'LAAT RADICALE OPVATTINGEN NIET STAAN'

Na de aanslag op *Charlie Hebdo* nam geschiedenisdocent Alderik Visser samen met collega Henk ter Haar het initiatief om leraren naar hun ervaringen in de klas te bevragen. Sindsdien krijgt de docent regelmatig vragen over hoe leraren maatschappelijke thema's in de klas kunnen bespreken.

Twee groepen jongeren maken het docenten nogal eens lastig om maatschappelijke thema's in de klas te bespreken: moslimjongeren met radicale opvattingen en autochtone jongeren met uitgesproken rechtse politieke opvattingen. 'Zelf heb ik geen geluiden van *radicale* moslimjongeren gehoord, maar dat kan ook te maken hebben met het feit dat ik in 2015 op twee verschillende havo/vwo-scholen les heb gegeven', vertelt Alderik Visser. 'Wel valt het me op dat (niet alleen) moslimjongeren slecht c.q. eenzijdig geïnformeerd lijken te zijn. Ook maak ik mij zorgen over de invloed van samenzweringstheorieën. Mondige moslimjongeren doen de aanslagen in Parijs (beide keren) snel af met gewauwel over de Mossad, Amerika, de Illuminatie, weet ik wat. Als ik nog een keer de kans had een handleiding *Omgang extreme gebeurtenissen* te schrijven dan zou ik dat deel - het benadrukken van feiten, het weerleggen van samenzweringstheorieën en andere bakerpraatjes - sterker benadrukken.'

Zelfcensuur

Met jongeren die rechts-radicalen opvattingen hebben heeft de geschiedenisdocent andere ervaringen. Visser: 'Op mijn vorige school (overwegend elite, blank) waren die er niet, althans niet hoorbaar. Dit jaar werk ik op een havo/vwo-school van een ander type. Ik weet niet wat u rechts-radicaal vindt, maar bij een bezoek aan de Tweede Kamer bleek 85 procent van mijn mentorleerlingen "fan" van Geert Wilders is. Ik ben daar wel van geschrokken...

Rond het gebeuren in Parijs werkte dat op twee manieren uit: in relatief homogene autochtone groepen was een stevig antimoslimgeluid wel te horen, maar werd dat ook door andere leerlingen weersproken. In gemengde groepen - waarin moslimjongeren in het havo/vwo-domein juist vaak heel uitgesproken en menig zijn, en zich ook heel erg graag over IS wilden uitspreken - censureerden de Wilders-fans zichzelf. Dat wil zeggen: ze zeiden hardop dat ze er wel wat van vonden, maar dat ze dat niet zouden uitspreken. Dat is voor een goed verstaander genoeg, maar het is zo niet gezegd... Het is anekdotisch, ik weet het, maar het is me heel sterk bijgebleven.'

Pedagogische verwaarlozing

Visser gaat ervan uit dat op andere plekken en in andere contexten de stem van Wilders-rechts ook in de klas nog luider is te horen. 'Het zou ook verbazend zijn als dat niet zo was, maar doordat wij dat niet hebben onderzocht, kunnen we er ook eigenlijk niets over zeggen. Ik vrees wel met grote vreze dat we hier de komende tijd op scholen veel mee te maken krijgen, ook doordat politici - en vooral ook docenten - geen stelling tegen Wilders cum suis durven te nemen', stelt Visser. 'Waar ik me dus zorgen over maak is dat docenten de neiging hebben radicale opvattingen van leerlingen, inclusief bizarre theorieën, te laten staan, onder het mom van "alle meningen kunnen naast elkaar bestaan". Zulk moreel relativisme acht ik een vorm van pedagogische verwaarlozing: je gaat de confrontatie rond fundamentele principes als gelijkwaardigheid en tolerantie en medemenselijkheid uit de weg. Je gaat bovendien als het ware uit het contact: jij jouw ding, ik het mijne. Het moeilijke hier is te balanceren tussen acceptatie van de jongere en zijn/haar mening (die van zijn/haar ouders) en de taak als docent om het gesprek daarover open te maken/houden en duidelijk grenzen aan te geven van wat binnen een pluriforme samenleving tolereerbaar is.'

docent in zo'n gesprek in het zowel kunnen volgen als leiden - en dan eerst volgen en daarna leiden.

Volgen betekent het vertrekken vanuit wat leerlingen zelf aanbrengen, aandachtig te luisteren, goed te observeren - ook de stille leerlingen geven signalen! - en open vragen te stellen en met weerstand mee te veren. Leiden gebeurt door het gesprek inhoudelijk een wending te geven, door het aandragen van afwijkende ideeën aan te moedigen, door kritisch door te vragen en door andere perspectieven eraan te zetten. Het is niet gericht op het overtuigen van leerlingen om ze tot een andere opvatting of tot consensus te brengen, maar bedoeld om hen aan te zetten tot reflectie op hun zienswijze, in aanraking te komen met andere opvattingen, polarisatie te voorkomen en hun inzicht in de complexiteit van maatschappelijke vraagstukken te vergroten. Het is vooral ook gericht, om in termen van Gert Biesta te spreken, om leerlingen in verbinding met de wereld te brengen en met wat die van hen vraagt.'

Wat adviseert u docenten nog meer?

'Wat mij in de vragen van docenten opvalt, is dat zij vaak aangeven behoefte aan praktische tips te hebben: hoe moet ik dit in de praktijk aanpakken? Daarachter ligt echter negen van de tien keer de behoefte aan een hulpmiddel bij een gedegen voorbereiding van het gesprek: om zekerder het gesprek in te gaan en een goede aanpak te kiezen. Een standaardrecept is ook niet te geven. Er spelen zoveel factoren, zoals de beladenheid of actualiteit van het onderwerp, de leeftijd en achtergrond van de leerlingen, de ervaring van de docent met begeleiding van gesprekken, de sfeer en mate van veiligheid in de klas, en nog heel veel meer. Om docenten bij de voorbereiding van gesprekken over controversiële onderwerpen te kunnen ondersteunen heb ik de literatuur hierover samengevat in een structuur met de bekende vijf w-vragen: waarom, wat, wie, waar en wanneer?

Bij het *waarom* van het gesprek gaat het om het expliciteren van de aanleiding voor het gesprek en wat er primair mee wordt beoogt te bereiken, bijvoorbeeld puur het bespreekbaar maken van het onderwerp, leerlingen in aanraking met verschillende perspectieven brengen, discussieregels leren hanteren, enzovoorts. Bij het *wat* van het gesprek gaat het om de afbakening van het onderwerp. Waar gaat de controverse in wezen over? Wat is voor de leerlingen relevant, wat raakt aan hun belevingswereld? Bij de *wie*-vraag gaat het om het vooraf te bedenken

hoe leerlingen tegenover het onderwerp staan - en hoe jijzelf: waar liggen jouw en hun gevoeligheden en grenzen? De waar-vraag betreft een beschrijving van de klas in termen van sfeer, veiligheid en onderlinge relaties. Bij het *wanneer* gaat het om de timing van het gesprek in het leerproces van leerlingen en zaken zoals de aansluiting op de voorkennis van leerlingen en op eerdere gesprekken en voorvallen. Door deze vragen af te lopen en er met collega's over in gesprek te gaan, kiezen docenten meer weloverwogen voor een bepaalde aanpak en docentrol en gaan ze met een zekerder gevoel het gesprek met de klas aan.' ◆

Stichting School en Veiligheid biedt de tweedaagse training Je hebt makkelijk praten voor docenten aan. Meer informatie en een overzicht van de trainingsdata vindt u op www.schoolveiligheid.nl/po-vo/makkelijk-praten.

Soldaten in Europese straten, een nieuwe realiteit? (foto: Ivo Pertijs)

Reageer altijd!

Verschillende organisaties verzorgen trainingen over het bespreken van maatschappelijke thema's. Zo ook de Anne Frank Stichting.

In het schooljaar 2012-2013 ontwikkelde de Anne Frank Stichting in samenwerking met de Vrije Universiteit in Amsterdam de training *Effectief in gesprek na een discriminerende opmerking*. Aanleiding voor de training was een onderzoek dat de Anne Frank Stichting liet uitvoeren naar antisemitisme in het onderwijs. Daarin is onderzocht hoe vaak docenten te maken hebben gehad met voorvallen waarbij grievende opmerkingen over Joden werden gemaakt of de Holocaust werd gebagatelliseerd. 35 procent van de docenten geschiedenis, maatschappijleer, godsdienst of algemeen vormende vakken in het voortgezet (praktijk)onderwijs heeft in het onderzoeksjaar voorvallen meegemaakt waarbij in grievende zin over Joden werd gesproken of de Holocaust als iets onbeduidends werd voorgesteld. Daarnaast hebben docenten nog meer te maken met grievende opmerkingen over de islam (74 procent) of homoseksualiteit (85 procent). We hebben vervolgonderzoek laten uitvoeren over islamofobie in het onderwijs en de triggerfactoren van antisemitisme', legt trainster Nora Hammidi van de Anne Frank Stichting uit. Uit het hele land nemen docenten aan de training deel. Hammidi: 'Docenten twijfelen vaak aan hun invloed ('Wat je van huis uit meekrijgt, kan ik niet in een paar uur wegstrijgen'), vinden het lastig om rustig te blijven (reageren in eerste instantie boos, geïrriteerd of geschrokken), hebben wel een aanpak, maar twijfelen of het de juiste is en willen daarover sparren, bevestiging krijgen of aanpassingen kunnen doen. Een veel gehoorde opmerking is: "Ik kan niet overal op reageren".'

Voor docenten heeft Hammidi de nodige tips: 'Wees voorbereid. Welke opmerkingen hoor je vaak en wat voor effect hebben ze op jou? Weet waar het je om gaat, en kies je taal om te reageren. Bijvoorbeeld: "Ik vind het belangrijk dat iedereen zich veilig voelt. Daarom wil ik dat jullie elkaar bij naam noemen in plaats van 'homo', 'Marokkaan', enzovoort". Reageer met vragen. Dit levert op dat je ontdekt wat er bij de leerling speelt en dat je rust bij jezelf behoudt. Ben je niet tevreden over je reactie? Je kunt er altijd op terugkomen. Maak gebruik van andere meningen in de groep. Maak er (indien de klas dit vaker doet en je dit kunt begeleiden) een groepsdiscussie van. Laat leerlingen elkaar overtuigen. Schuif iemand *niet* naar voren als representant van een groep. Reageer altijd: niet reageren kan onbedoeld de boodschap geven dat dit soort opmerkingen of scheldwoorden normaal zijn. Werk aan een inclusieve sfeer op school. Laat leerlingen met verschillende achtergronden op gelijkwaardige manier in de klas en in projecten samenwerken. Maak gebruik van film, theater en verhalen om empathie en inleving te bewerkstelligen voor groepen waar vooroordelen over bestaan.'

Meer informatie over de training en de genoemde onderzoeken vindt u op: www.annefrank.org.